

ظرفیت‌های توسعه اقامتگاه‌های بومگردی؛ مطالعه موردی: روستای سنگده در مازندران^۱

نازنین فرجی

دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران

Nazanin.faraji7575@gmail.com

وحید حیدرنتاج

استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران (استاد راهنما)

v.heidarnattaj@umz.ac.ir

نازنین تبریزی

دانشیار گروه جهانگردی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران

چکیده

امروزه، بومگردی به عنوان نوعی از گردشگری پست مدرنیسم در معرض توجه و اهمیت قرار گرفته است. با توجه به تاثیری که بومگردی در دستیابی به اهداف توسعه ملی و محلی دارد و از آنجایی که باید براساس مفهوم توسعه پایدار شکل گیرد، شناسایی پتانسیل‌ها و برنامه‌ریزی در راستای آن امری ضروری و از اهمیت زیادی برخوردار است.

هدف این مقاله شناسایی و معرفی پتانسیل‌های احداث و توسعه اقامتگاه‌های بومگردی در استان مازندران و به طور خاص روستای سنگده، به عنوان یکی از قطب‌های طبیعت‌گردی است. در این راستا ابتدا منابع مکتوب در تعریف بومگردی و شناخت مولفه‌های سازگار با مازندران با کمک پیشینه پژوهش‌های مربوط، انتخاب می‌شود. در نهایت با استفاده از ابزار مشاهده میدانی، روستای سنگده بررسی و پتانسیل‌های ایجاد اقامتگاه بومگردی تدوین می‌شود. با توجه به یافته‌های حاصل از پژوهش، روستای سنگده با دارا بودن پتانسیل‌های طبیعی و موقعیت جغرافیایی خاص خود، بافت و معماری نسبتاً بکر و دست نخورده، وجود جنگل‌های راش و هم چنین دارا بودن امکانات رفاهی و اجتماعی لازم و حفظ فرهنگ غنی روستایی ظرفیت لازم برای توسعه‌ی اقامتگاه‌های بومگردی در جهت رشد و توسعه آن منطقه را دارا است.

واژگان کلیدی: بومگردی، اقامتگاه بومگردی، طبیعت‌گردی، روستای سنگده.

۱- مقاله حاضر از نتایج پایان نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان "طراحی مجموعه بومگردی در روستای سنگده با تکیه بر مولفه های معماری بومی" استخراج شده است.

مقدمه

در دنیای امروز، بومگردی نقش قابل توجهی در توسعه مناطق روستایی و کیفیت زندگی و اوضاع اقتصادی روستاییان دارد. بومگردی به عنوان یکی از راهکارهای کاهش مهاجرت‌های روستایی به شهرها، بهبود معیشت مردم روستا و افزایش رفاه و آسایش آنها و از همه مهم‌تر نظارت بیشتر و بهتر بر حفظ محیط زیست، طبیعت و پوشش گیاهی منطقه و همین‌طور بافت ارزشمند روستا است. از این رو، بومگردی، نوع متفاوتی از گردشگری طبیعی است که در پی حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگ یک منطقه از طریق بهبود رفاه و آسایش جامعه محلی می‌باشد. (serra, 2007)

فرهنگ مردم ساکن در یک منطقه، سرچشمه بیشتر جاذبه‌های روستایی آن منطقه است؛ همراه با فرهنگ بومی و خاص منطقه روستاهایی که بافت طبیعی خود را حفظ کرده‌اند و دارای معماری بوم گرا هستند، بیشتر مورد توجه گردشگران قرار می‌گیرد. از این رو استفاده از ظرفیت‌های گردشگری روستاها و توسعه‌ی آنها برای جذب گردشگر، نیازمند برنامه‌ریزی صحیح و ایجاد زیرساخت‌های مناسب در روستاها است. از این رو، اکوتوریسم، رویکردی در زمره‌ی پایداری روستایی به شمار می‌آید و شناخت ارزش‌های کالبدی و معماری منطقه با تکیه بر مشارکت ساکنان روستا و استفاده از تجارب و اطلاعات بومی منطقه، موجب حفظ منابع و مناظر طبیعی و معماری منطقه می‌شود (اکرمی و طاهری، ۱۳۸۷). اکوتوریسم به عنوان ابزار با اهمیت توسعه پایدار بین کلیه بخش‌های صنعت گردشگری در حال رشد است. در حال حاضر این بخش دارای نتایج قابل توجهی در زمینه توسعه پایدار و حفظ محیط بومی دارد و از دیگر بخش‌های صنعت گردشگری کاملاً متمایز می‌باشد. حفظ و نگهداری از محیط طبیعی، آموزش گردشگران درباره‌ی پایداری و فواید آن برای مردم محلی از جمله مشخصه‌های این صنعت است (بمانیان و محمودی نژاد، ۱۳۸۸: ۴۹) و یکی از جنبه‌های مهم توسعه‌ی پایدار محسوب می‌شود که محققان، اندیشمندان و برنامه‌ریزان گردشگری، آن را مورد تاکید قرار داده‌اند (liu, 2003)

توسعه نواحی روستایی از طریق گردشگری نیازمند برنامه‌ریزی در همه‌ی بخش‌های مربوط است. یکی از این بخش‌ها خدمات اقامتی است. خدمات اقامتی و رفاهی و کیفیت آن یکی از چالش‌های توسعه گردشگری و جذب و رضایت گردشگران بخصوص در مناطق روستایی کشور است. در این راستا در سال‌های اخیر موضوع اقامتگاه‌های بومگردی در کشور مورد توجه بسیاری از محققان، مدیران، سرمایه‌گذاران و گردشگران واقع شده است.

اقامتگاه‌های بومگردی به عنوان یک کسب و کار در مقیاس کوچک با مدیریت محلی هستند که کمترین فشار و تخریب را بر محیط طبیعی دارند و دارای ساختار و خدماتی بومی با مدیریت خانوادگی و مشارکت جامعه محلی و وجود ساختار زیربنایی مناسب می‌باشند. استان مازندران با دارا بودن منابع طبیعی و گردشگری و جاذبه‌های دیدنی همواره مورد توجه گردشگران است که در صورت توجه به پتانسیل‌های موجود، می‌توان به توسعه گردشگری و بومگردی کمک کرد.

هدف این مجموعه‌ها که دارای هویت و ساختار بومی هستند، رسیدن به توسعه‌ی پایدار گردشگری بوده که تأثیر مستقیم بر کیفیت معیشت جامعه میزبان، حفاظت محیط زیست و پوشش گیاهی و منابع انسانی و همچنین رضایت گردشگران را دارد، (حسینی، ۱۳۹۶) اما متأسفانه در بسیاری از موارد این اهداف برآورده نشده و عواید آن به سود افراد محدود است. از این رو هدف مقاله، تدوین پتانسیل‌ها و مولفه‌های جذب گردشگر و بومگرد و اقامتگاه‌های بومگردی در استان مازندران و به طور خاص شناخت آنها در روستای سنگده می‌باشد.

باتوجه به موارد مطرح شده، این مقاله در پی پاسخ به این سوال است که پتانسیل‌های توسعه‌ی اقامتگاه بومگردی در مازندران در مفهوم عام و در روستای سنگده به طور خاص چیست؟

برای پاسخ به این سوال، در ابتدا از طریق جستجو در منابع مکتوب در تعریف بومگردی، مولفه‌ها و ظرفیت‌های بومی و منطقه‌ای در جذب بومگرد استخراج و در ادامه مولفه‌های سازگار با مازندران با کمک پیشینه پژوهش‌های مربوط، انتخاب می‌شود؛ در نهایت از بین آنها، با استفاده از ابزار مشاهده میدانی، روستای سنگده بررسی و ظرفیت‌های ایجاد اقامتگاه بومگردی در این روستا تدوین می‌شود.

مفهوم بومگردی

در زبان فارسی، اصطلاح بوم به مفهوم زیستگاه و سرزمین را معادل اکو قرار داده‌اند و به نوعی اکوتوریسم معادل واژه بومگردی تلقی می‌گردد (فرهنگستان لغت، سازمان میراث فرهنگی کشور). در واقع هر نوع سفر طبیعت‌گردی، بومگردی تلقی نمی‌گردد، به طوری- که، انجمن جهانی بومگردی (۱۹۹۱) بومگردی را این‌گونه تعریف می‌کند: بومگردی سفری مسئولانه به مناطقی است که موجب حفظ محیط زیست و بهبود زندگی مردم محلی گردد.

بومگردی یک سفر و بازدید زیست محیطی مسئولانه از مناطق طبیعی بکر است که به منظور لذت بردن از طبیعت و درک مواهب آن و ویژگی‌های فرهنگی مرتبط با آن انجام می‌شود به طوری که باعث ترویج حفاظت گردد و اثرات منفی بسیار کمی از جانب بازدیدکنندگان بر محیط به جای گذارد و شرایطی را برای اشتغال و بهره‌برداری اقتصادی و اجتماعی مردم محلی (بومی) فراهم کند. در حقیقت بومگردی، شکلی از گردشگری پایداری است که در عین حال می‌تواند در محیط روستایی نیز شکل گیرد، زیرا مناطق روستایی غنی از تنوع زیستی و فرهنگی هستند. بومگردی در محیط‌های روستایی با گزینه‌های مختلفی از بازیافت مواد تا اقامت در خانه‌های محلی، خوردن غذاهای محلی، بازاریابی صنایع دستی و ... را که در محیط‌های روستایی صورت می‌پذیرد، شامل می‌شود. بنابراین بومگردی می‌تواند بخشی از گردشگری روستایی باشد، ولی الزاماً گردشگری روستایی محسوب نمی‌شود (شفیعی، ربانی، ۱۳۹۷: ۴۶).

در این میان، واژه‌های متفاوتی وجود دارند که برای نشان دادن زیرمجموعه‌ها یا انواع متفاوتی از بومگردی مورد استفاده قرار می‌گیرند:

۱. **گردشگری مبتنی بر طبیعت:** گردشگری مبتنی بر طبیعت در شکل عام بسیار نزدیک به مفهوم بومگردی است اما پایداری و محافظت را در بر نمی‌گیرد. این شکل گردشگری، در مناطق طبیعی، قبل از برنامه‌ریزی و ارزیابی در مکان ایجاد می‌شود (Law, 2015). تفاوت بومگردی با طبیعت‌گردی در احساس مسئولیت در برابر طبیعت است که گردشگر در جهت توسعه پایدار طبیعت مقصد حرکت می‌نماید. (شفیعی، ربانی، ۱۳۹۷: ۴۷)

۲. **گردشگری طبیعت محور پایدار:** در کارکرد و محتوا بسیار نزدیک به بومگردی و غالب معیارهای بومگردی صحیح از جمله دستورالعمل‌ها و ضوابطی که در جست‌وجوی کاهش اثرات زیست محیطی هستند بخصوص در مورد منابع تجدیدناشدنی را در برمی‌گیرد. (همان، ۴۸)

۳. **گردشگری علمی-تحقیقاتی:** شکلی از گردشگری با اهداف تحقیقاتی خاص است که در مناطق طبیعی می‌باشند و اغلب به محافظت کمک می‌کنند از جمله سفرهای ارث‌واچ که فعالیت‌های خود را در چهار حوزه زیست محیطی، حیات وحش و اکوسیستم، حفاظت از اقیانوس‌ها، تغییرات آب‌وهوایی و باستان‌شناسی و فرهنگ متمرکز کرده است. این تحقیقات برای بهبود درک و اقدام ضروری برای یک محیط پایدار انجام می‌شود. (همان، ۴۹)

۴. **گردشگری میراث فرهنگی و قومی:** بر سنت‌ها و افراد محلی به عنوان جاذبه‌های اصلی تمرکز می‌کند که به دو شکل سنتی (مکانی که گردشگران، فرهنگ را از طریق موزه‌ها تجربه می‌کنند) و انگیزه قوی گردشگران برای یادگیری از فرهنگ بومی است (تمایل برای یادگیری چگونگی استفاده افراد بومی از منابع طبیعی).

۵. **گردشگری پایدار سبز:** گردشگری سبز در واقع با اصول بومگردی منطبق است و سفر مسئولانه از محیط‌های طبیعی را توسعه می‌دهد و بهره‌برداری از طبیعت با تمرکز بر حفظ جذابیت و حیات منطقه است. (همان، ۵۰) در این راستا، پارادایم اقتصاد سبز نیز در پی ایجاد تغییر در روند توسعه گردشگری از طریق تکیه بر معیارهایی نظیر رشد و توسعه اقتصادی، انتشار کربن کمتر، اثربخشی منابع، پایداری اکولوژیکی، رفاه، برابری و تساوی اجتماعی تاکید می‌کند (Law, 2015). در این شکل از گردشگری، به گردشگران توصیه می‌شود تا تولید زباله را به حداقل برسانند و دیدگاه سبزی داشته باشند و بدین صورت هزینه‌های عملیاتی را کاهش می‌دهد (sweeting & fenner, 1999).

شاخصه های بومگردی

بومگردی دارای ۴ شاخصه عمده است:

پیوند با فرهنگ: در بومگردی، گردشگران با فرهنگ، نوع زندگی مردم منطقه از نزدیک آشنا می‌شوند و در فعالیت روزمره آنها مشارکت می‌کنند، در این ارتباط ایجاد شده بین جامعه میزبان و گردشگر، مردم منطقه نیز با فرهنگ مردمان دیگر مناطق و کشورها آشنا شده و این دو گروه به تدریج نوعی علاقه به یکدیگر پیدا می‌کنند. با ایجاد این آشنایی و فرهنگ دوستی، گردشگران نسبت به منطقه میزبان حساس شده و به اوضاع آن اهمیت بیشتری می‌دهند و از این طریق بومگردی، سبب دوستی فرهنگ ها و جوامع می‌شود (شفیعی، ربانی، ۱۳۹۷: ۵۴).

آموزش و یادگیری: این ویژگی مربوط به تعامل بین بومگرد، محیط زیست و افراد محلی ایجاد می‌شود اشاره دارد (Whelan, 2011). این آموزش‌ها شامل اطلاعات راجع به اقتصاد، فرهنگ مردم، مکان و مردم این جامعه می‌شود که این آگاهی‌ها به گردشگر کمک می‌کند تا ضمن شناخت مردم محلی، محیط منطقه و جاذبه‌های دیدنی، بازدیدی با حداقل آسیب فیزیکی، اجتماعی، رفتاری و روانی از منطقه داشته باشند (شفیعی، ربانی، ۱۳۹۷: ۵۴).

پایداری: کمترین اختلال در محیط طبیعی و فرهنگ مردم را مفهومی از پایداری در بومگردی است. به این معنی که با جایگزین کردن مصالح قابل بازیافت، مصالح محلی ساخت‌وساز، انرژی‌های پاک و دوستدار طبیعت کمترین آسیب به محیط طبیعی و اکوسیستم وارد شود (انجمن بین المللی بومگردی، ۲۰۱۵).

ارتقا رفاه و آسایش جامعه محلی: بومگردی بر پایه‌ی ایجاد فرصت شغلی برای مردم منطقه و مشارکت آنها استوار است و در پی بالابردن کیفیت جامعه‌ی محلی می‌باشد. از این رو بومگردی با ایجاد فرصت‌های اقتصادی برای توسعه و پیشرفت روستا، از روی آوردن مردم محلی برای فروش زمین یا بهره‌برداری بیش از حد از منابع طبیعی جلوگیری می‌کند (شفیعی، ربانی، ۱۳۹۷: ۵۵).

اقامتگاه‌های بومگردی

طبق تعریف بین‌المللی در سال ۲۰۰۲ «اقامتگاه بومگردی، یک اقامتگاه دارای برچسب زیست محیطی که فلسفه و اصول بومگردی را برآورده می‌کند» می‌باشد. از این رو اقامتگاه‌های بومگردی دارای ویژگی‌هایی نظیر حفاظت از محیط زیست طبیعی و فرهنگی پیرامون، کاهش حداقلی خسارت به محیط طبیعی حین ساخت‌وساز، استفاده از معماری و مصالح بومی و داشتن بافت هماهنگ با محیط و حفظ فرم بافت محلی، منظر و رنگ محیط، به کارگیری روش‌هایی برای بازیافت زباله‌های خشک و دفع صحیح زباله بدون آسیب جدی به طبیعت، استفاده از انرژی‌های پایدار طبیعت و راهکارهای سنتی هماهنگ با محیط، مشارکت جامعه محلی، ارائه

برنامه‌های آموزشی ویژه کارکنان و گردشگران در مورد چگونگی برخورد با طبیعت و دید سبز، همکاری با برنامه‌های تحقیقاتی در جهت برنامه‌ریزی توسعه پایدار محلی، پایبند است (همان، ۱۸۱).

یکی از اهداف اصلی اقامتگاه بومگردی، علاوه بر اسکان گردشگران، دستیابی به توسعه پایدار در جوامع محلی از طریق حمایت کسب و کارهای خانوادگی و آشنایی با فرهنگ محلی از سوی گردشگران است (شفیعی، ۱۳۹۶). به طور کلی، طبق مطالعه ایپلر (۲۰۰۲) اهداف اقامتگاه بومگردی شامل:

- کمترین اثر بر محیط زیست
- بیشترین مزایای اقتصادی برای مردم میزبان
- کمترین اثر بر فرهنگ‌های بومی و بیشترین احترام برای آنها
- بیشترین رضایت گردشگران است. به عقیده‌ی لی (2010) انگیزه اصلی توسعه این اقامتگاه‌ها، از طرفی ارتقای سطح زندگی جامعه محلی و از طرفی دیگر ارائه تجربه ناب و بکر به گردشگر، به طوری که چرخه توسعه پایدار گردشگری تکمیل گردد.

ظرفیت‌های بومگردی مازندران

بومگردی، پایدارترین و سازگارترین شکل گردشگری با محیط است و ایران به دلیل دارا بودن توانایی‌ها و جاذبه‌های چشمگیر، یکی از کشورهای مهم دنیا محسوب می‌شود (نوبخت و پیروز، ۱۳۸۷). در این بین استان مازندران با توجه به طول جغرافیایی زیاد و عرض جغرافیایی متنوع (علیرغم عرض کم) شامل مناطق ساحلی، جلگه‌ای و کوهپایه‌ای؛ عرصه وسیعی از تنوع اقلیمی و جغرافیایی و به تبع آن ایجاد ظرفیت‌های طبیعی، اجتماعی، فرهنگی و بافت روستایی ایجاد کرده است که هر کدام از آنها به تنهایی می‌تواند جاذب گردشگر بومگرد باشد. استان مازندران علاوه بر اینکه در جوار بزرگ‌ترین دریاچه جهان (دریای کاسپین) قرار گرفته، ۹ دریاچه کوچک و ۴ تالاب نیز در نواحی جلگه‌ای و ارتفاعات دارد. همچنین جنگل‌ها، جلگه‌ها، چشمه‌سارهای متعدد و دره‌ها و صخره‌های بلند، حیات وحش متنوع، رودخانه‌ها، آبشارهای مرتفع، پوشش گیاهی رنگارنگ، حیات وحش متنوع، چشمه‌های آبگرم، بیلاق‌های بی‌نظیر و فضاهای روستایی از ویژگی‌های این مجموعه جنگلی می‌باشد. مع‌الاسف این استان، با وجود قابلیت‌های منحصر به فرد بالقوه و بالفعل در زمینه بومگردی و طبیعت گردی از بهره کافی از این صنعت نمی‌برد.

برخی از چالش‌های پیش روی صنعت بومگردی منطقه عبارت‌اند از: مشکلات ارتباطی و حمل و نقل، اقامتی، پذیرایی، مدیریتی و سازماندهی، اطلاع‌رسانی و بازاریابی و نبود یک سازمان متولی در امر سازماندهی بومگردی؛ و همه‌ی این موارد باعث عدم شکوفایی

این صنعت با وجود تمام پتانسیل‌های بومگردی شده است. این در حالی است که بومگردی و توجه به آن در چارچوب ظرفیت‌ها، تحول اقتصادی و اجتماعی عظیمی را در استان موجب خواهد شد.

با توجه به ویژگی‌های پیش گفته و با شناسایی اجمالی از ویژگی‌های استان مازندران می‌توان جدول ذیل را در راستای شاخصه‌ها و ظرفیت‌های موجود در منطقه تدوین کرد:

ردیف	زمینه‌ها	ظرفیت‌ها
۱	جغرافیایی و طبیعی	آب و هوای مطبوع، چشمه‌های آب معدنی، رودخانه‌ها، آبشارهای زیبا، ارتفاعات و کوهستان‌های پربرف، دره‌های سرسبز، باغات و مراتع، تنوع پوشش گیاهی و جانوری، ییلاقات طبیعی، پوشش گیاهی ارزشمند و منحصر بفرد جنگل هیرکانی.
۲	کالبدی	تنوع بافت روستایی (ساحلی، جلگه‌ای و کوهپایه‌ای)، ساختار بومی بسیاری از روستاها در زمینه بافت و کالبد معماری، شبکه ارتباطی و دسترسی به خدمات رفاهی (مالی، بانکی، اداری، فرهنگی، عمومی)، وجود زیرساخت‌های کالبدی مناسب در بسیاری از مناطق، وجود زیرساخت‌های مناسب گردشگری.
۳	اجتماعی	وجود و علاقه به حفظ آداب و رسوم گذشته، وجود روحیه مهمان نوازی، ظرفیت بروز مهاجرت معکوس، سطح آگاهی جامعه محلی، میزان رفاه جامعه روستایی، مشارکت و تحرک اجتماعی ساکنین بومی، وجود امنیت به دلیل ارتباطات بالای اجتماعی، شیوه زندگی بومی، توان جلب اعتماد گردشگر.
۴	فرهنگی	وجود ایلات و عشایر با تنوع فرهنگی، تنوع صنایع دستی و محصولات بومی، آداب و رسوم سنتی خاص، حفظ نوع پوشش محلی در برخی از مناطق، فرهنگ خاص داد و ستد در بازارچه‌های محلی، مهمانی‌ها و جشن‌های محلی همراه با موسیقی و بازی‌های محلی.
۵	پایداری اقتصادی	ظرفیت ایجاد اشتغال و نیروی کار بومی، کشاورزی و پرورش دام (گردشگری کشاورزی)، ظرفیت اشتغال در زمینه صنایع دستی، انگیزه سکونت و اشتغال، وجود اراضی باارزش و حاصلخیز، ظرفیت سرمایه گذاری بخش خصوصی و دولتی، توجه به جنبه‌های ورزشی و کوهنوردی منطقه، بازار محلی (هفتگی) جهت فروش محصولات بومی.

جدول ۱. ظرفیت‌های بومگردی استان مازندران، منبع: نگارنده

مطالعه موردی

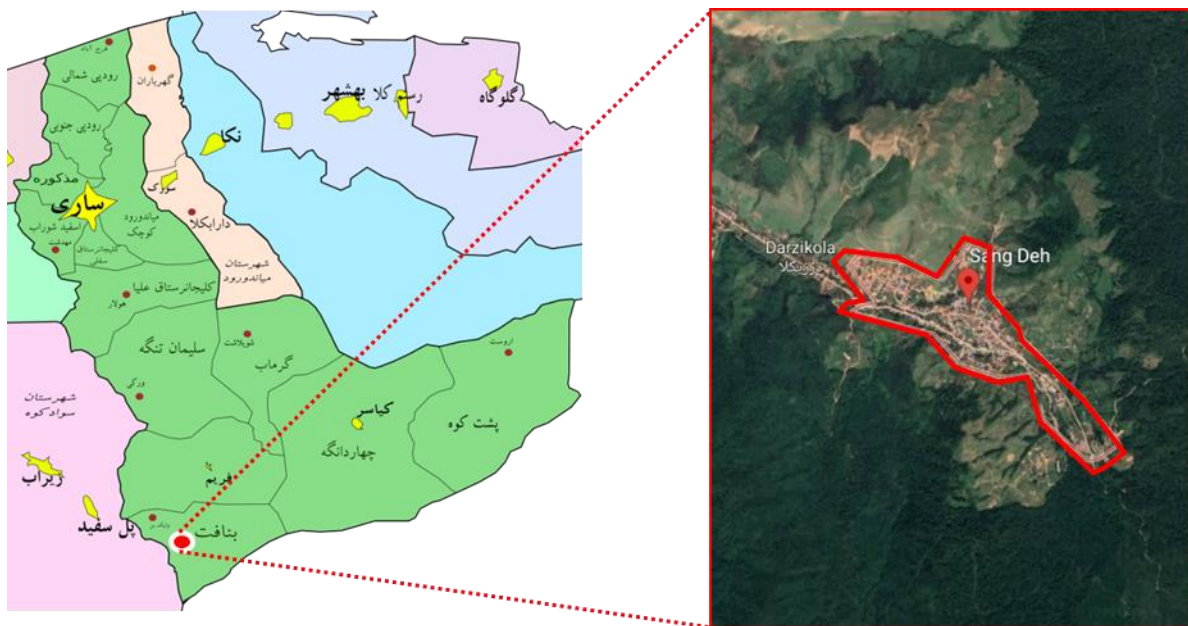
روستای سنگده، در نزدیکی سه شهر ساری، تهران و سمنان و در بخشی به همین اسم در کنار روستای درزی کلا واقع است. سنگده از توابع بخش دودانگه شهرستان ساری بوده زیبایی این منطقه به جنگل‌هایی است که از جنوب و شمال، آن را محصور کرده‌اند. جنگل راش و آبشار اوبن و منطقه حفاظت شده‌ی بولا از مکان‌های گردشگری این روستا است. جنگل سنگده بخشی از جنگل‌های

هیرکانی با قدمتی بیش از ۳۰ میلیون سال است که از قدیمی‌ترین جنگل‌ها در دنیا به حساب می‌آید و عمر آن به دوره ژوراسیک برمی‌گردد. نام قدیم این منطقه هیرکانیا، به معنای سرزمین گرگ‌ها بوده است. جنگل راش در ارتفاع ۹۰۰ متری سطح دریا، منطقه‌ای چند هکتاری در دل جنگل‌های اطراف روستای سنگده است که به زبان محلی مازندرانی "مرس سی" گفته می‌شود. البته تنوع گونه گیاهان و درختان در جنگل روستای سنگده خیلی زیاد است. در ارتفاعات پایین‌تر این جنگل می‌توانید درخت گیلان وحشی، ون یا زبان گنجشک و انواع مختلفی از افرا را ببینید و لذت ببرید. درخت راش به علت مقاوم بودن به سرما در ارتفاعات بالای هزار و ۵۰۰ متر تا دو هزار متر بیشترین فراوانی و رشد را دارد و هرچه به نوک قله‌های نروخرو نزدیک می‌شویم به تعدادشان افزوده می‌شود.

قد درخت‌های راش در اینجا به ۴۰ متر هم می‌رسد و به صورتی باورنکردنی منظم و مرتب در کنار یکدیگر رشد کرده‌اند، گویی ستون آسمان هستند. درختان زیبای راش در مناطق کم‌ارتفاع شمال کشور کمیاب هستند و به خاطر همین است که این جنگل ارزش طبیعی زیادی دارد. جنگل‌های هیرکانی دارای گونه‌های حیوانی و گیاهی بسیاری است. خرس قهوه‌ای، پلنگ، گرگ، گراز وحشی، گوزن و بز وحشی (کل) از گونه‌های حیوانی هستند. بلندترین قله سنگده قله نروخرو با ارتفاع ۳۶۲۰ است.

بر اساس اطلاعات سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۵۵ روستای سنگده دارای ۱۶۶۵ نفر جمعیت در قالب ۳۵۹ خانوار بوده‌است. این رقم در سال ۱۳۶۵ به ۲۳۹۱ نفر در قالب ۴۷۱ خانوار رسیده که نشان دهنده نرخ رشد ۶۹.۳ درصد می‌باشد. بر اساس آمار سال ۱۳۷۵ جمعیت روستای سنگده ۲۶۲۱ نفر در قالب ۵۶۱ خانوار و نرخ رشد ۰.۹۲ درصد رسیده‌است که کاهش نرخ رشد آن ناشی از کاهش مولید و مهاجرفرستی روستا بوده‌است. طبق آخرین سرشماری در سال ۹۵، جمعیت روستا به ۱۲۲۷ نفر رسیده و نشان از کاهش جمعیت روستا و مهاجرت روستاییان است. برای جلوگیری از مهاجرت و ترک روستا توسط ساکنین، نیازمند برنامه‌ریزی قوی و کشف پتانسیل‌های روستا برای تقویت آن از نظر اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و رفاهی و کمک به تقویت و حفظ بافت روستا است.

اقلیم منطقه بر اساس تقسیم‌بندی اقلیم آمبرژه برای ارتفاع پایین مرطوب سرد و برای ارتفاع بالاتر نیمه‌خشک و سرد است. به دلیل موقعیت جغرافیایی و اوضاع اقلیمی، روستای سنگده دارای بافت روستایی و کالبد معماری بومی خاص این مناطق بوده و خوشبختانه کمتر مورد هجوم ساخت‌وساز جدید قرار گرفته است. به همین دلیل و در صورت بکر ماندن می‌تواند به عنوان روستای هدفی برای معرفی معماری بومی مازندران قرار گیرد.

تصویر ۱. موقعیت روستای سنگده در شهر ساری

تصویر ۲. طبیعت روستای سنگده ، منبع: نگارنده

یافته‌ها

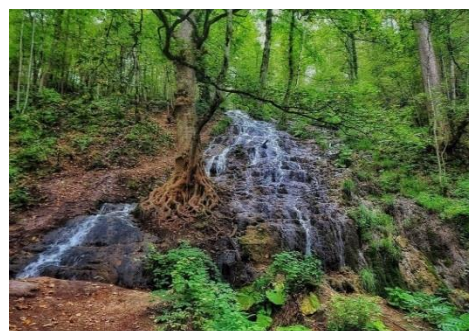
با توجه به توصیف بیان شده از روستا و مشاهدات میدانی و بر اساس شاخصه‌های مربوط به بومگردی می‌توان ظرفیت‌های ذیل را جذب بومگرد و توسعه بومگرد در روستای سنگده احصا کرد:

الف. ظرفیت‌های جغرافیایی و طبیعی

با توجه به موقعیت خاص روستا و همجواری با عوامل طبیعی بسیار، این روستا دارای ظرفیت‌های ذیل در زمینه محیط جغرافیایی و طبیعی است که از مهم‌ترین اهداف و شاخصه‌های بومگردی محسوب می‌شود:

۱. آبشار خزه‌ای اوین

اوین که به زبان محلی به معنی زیر آب است درست در مرز استان‌های سمنان و مازندران قرار دارد. ارتفاع آبشار اوین از سطح آب-های آزاد در حدود ۱۸۰۰ متر است. آب آبشار از چشمه‌های طبیعی در بالادست آبشار تامین می‌شود و بعد از جاری شدن بر روی زمین به شیرین‌رود و سپس به رودخانه تجن سرازیر می‌شود. از روستای سنگده تا آبشار مسیر خاکی و از میان جنگل گذر می‌کند که بسیار جاده‌ای زیبایی است. بهترین فصل برای رفتن و بازدید از این منطقه بهار و اوایل تابستان است. البته فصل پاییز این منطقه یکی از زیباترین مناطق خطه شمال می‌شود اما به علت اقلیم سرد این منطقه، دسترسی به آبشار بسیار سخت‌تر است.

تصویر ۳. آبشار خزه‌ای اوین در روستای سنگده، منبع: نگارنده

۲. رودخانه هفت لول (کسلین)

از میان جنگل راش رودخانه‌ای خروشان به نام رودخانه کسلین می‌گذرد که زیبایی و طراوت منطقه را چندین برابر و خستگی راه را بی‌معنا می‌کند. محلیان به این رودخانه هفت لول می‌گویند. علت شهرت رودخانه کسلین به هفت لول وجود پلی بر روی رودخانه می‌باشد که هفت لوله در آن قرار گرفته که وظیفه ورود و خروج آب را بر عهده دارد.

تصویر ۴. رودخانه هفت لول در روستای سنگده، منبع: نگارنده

. چشمه حیدر زاده

یکی از چشمه‌های روستای سنگده، چشمه ی زیبای حیدرزاده می‌باشد که بعد ۴۵ دقیقه پیاده روی در جنگل راش به آن خواهید رسید و در کنار آن کلبه ای برای اقامت علاقمندان واقع شده است.

تصویر ۵. چشمه حیدرزاده در روستای سنگده، منبع: نگارنده

. یخ اودره

این منطقه از روستای سنگده به اسم "اشک" یا "یخ اودره" معروف است؛ پر از درختان راش و رودخانه ای زیبا که بین درختان جاری است. آب این رودخانه به دلیل واقع شدن در ارتفاعی، بالاتر از بقیه چشمه ها، از آب تمام چشمه‌ها و رودخانه‌ها سردتر است. بخاطر سردی هوا در این ارتفاعات، اغلب درختان عریان هستند.

. تلار سربند

اقامت در کلبه‌ها و آلاچیق‌های جنگلی یکی از مقاصد گردشگری بومگردان است. با سفر به این خطه از سرزمین ایران می‌توان به این آرزوی خود جامعه عمل پوشاند. در جنگل سنگده چشمه پرآبی قرار دارد که وظیفه تامین آب روستا را برعهده دارد و در کنار چشمه آلاچیق چوبی چشم‌نوازی نیز خودنمایی می‌کند که به چشمه و آلاچیق "تلار سربست" مشهور است و سالیانه افراد زیادی را به مهمانی خود می‌طلبد.

تصویر ۶. منطقه تلار سربند در روستای سنگده، منبع: نگارنده

. جنگل راش

درختان جنگل مرس‌سی یا جنگل راش، بخشی از جنگل باستانی هیرکانی هستند که عمر آن به دوره ژوراسیک و تا ۴۰ میلیون سال قبل برمی‌گردد. جنگل راش در استان مازندران و در بخش دودانگه شهر ساری و در نزدیکی روستای سنگده واقع شده و یکی از جاذبه‌های بکر طبیعت گردی و گردشگری استان محسوب می‌شود. در گوشه گوشه این جنگل راش زیبایی‌هایی وجود دارد که انسان را مسحور می‌کند. با یک پیاده‌روی سبک و آرام نیم ساعت می‌شود به انتهای جنگل راش رسید. شیب ملایم و هوای خنک، پیاده‌روی در جنگل را دلپذیرتر می‌کند. می‌توان با قدم زدن در طبیعت این ناحیه، تنفس در هوای لطیف جنگل و شنیدن نغمه سرایی پرندگان خوش‌آواز، خستگی ناشی از کار و فعالیت‌های زندگی روزمره را به فراموشی سپرد.

تصویر ۷. جنگل‌های راش در روستای سنگده، منبع: www.otaghak.com

. منطقه حفاظت شده بولا

از دیگر جاذبه‌هایی که در مجاورت جنگل سرسبز سنگده وجود دارد می‌توان به منطقه حفاظت شده "بولا" که زیستگاه پلنگ‌های معروف مازندران و گرگ و خرس قهوه‌ای می‌باشد اشاره کرد که دیدن این منطقه خالی از لطف نمی‌باشد.

. **دشت سرسبز بندبن:** در دامنه قله نروخرو دشتی سرسبز قرار دارد. با گذشتن از جنگل راش و پوشش گیاهی درختچه‌های ازگیل وحشی و زرشک، دشت زیبای بندبن خودنمایی می‌کند.

. **قله‌های نروخرو:** با ارتفاعی نزدیک به سه هزار و ۶۲۰ متر هم یکی از زیباترین قله‌های جنوب شهرستان ساری و سوادکوه است که کوهنوردان زیادی در فصل تابستان به این جاذبه طبیعی سفر می‌کنند.

. **دریاچه شورمست:** وجود منطقه‌ای وسیع پوشیده از آب درون جنگل درختان راش شروع شکل‌گیری منطقه‌ای گردشگری است. مساحت آن ۱۵ هزار مترمربع و عمیق‌ترین نقطه آن ۷ متر است. این دریاچه شورمست نام دارد که مورد توجه بسیاری از طبیعت-گردها است. دریاچه شورمست سوادکوه ارتفاعی حدود ۹۴۰ متر از سطح دریا دارد؛ عرض آن از شمال به جنوب ۷۰ متر است؛ طول آن که از شرق تا غرب گسترده شده ۳۰۰ متر محاسبه شده است.

. جنگل ارفع ده: کوهستانی به ارتفاع ۲۷۵۰ متر که منظره بی نظیرش تلفیقی از صخره ها و سنگ ها، درختان تنومند و دشت های زیبا است. مسیر پیمایش به سوی قله ارفع کوه به خاطر زیبایی و تنوعش، از مسیرهای مورد علاقه کوهنوردان و گردشگران است. در قله ارفع کوه یک کمپ کوچک ۱۲ نفری ساخته شده تا کوهنوردان فرصتی برای زدودن رنج سفر از جسم خویش داشته باشند و بتوانند با آسودگی در چشم اندازهای بی نظیر قله غرق شوند.

ب. ظرفیت های کالبدی

روستای سنگده از نظر حمل و نقل، دارای جاده های مناسب، سرویس حمل و نقل عمومی برون شهری بوده و از نظر امکانات ساخت و ساز نیز زیرساخت های لازم برای اجرای پروژه ها را تا حدی دارا است و از این رو توسعه ساخت و ساز در این منطقه رو با مشکل خاصی رو به رو نکرده است، در این حال این خطر برای روستا وجود دارد که در آینده ای نه چندان دور مورد هجوم ساخت و ساز نامأنوس با معماری بومی قرار گیرد. ظرفیت های کالبدی جاذب بومگرد و طبیعت گرد را در روستای سنگده می توان این گونه برشمرد:

بافت بومی روستا: به واسطه قرارگیری در کوهپایه و اقلیم خاص راستا دارای بافت پراکنده متناسب با اقلیم و در ترکیب با بافت طبیعی منطقه است که از بافت های منحصر بفرد در معرض خطر است، این بافت هم ظرفیت مناسبی برای توسعه بومگردی محسوب می شود و هم توسعه بومگردی می تواند از تخریب بافت جلوگیری کند.

معماری بومی روستا: دسترسی به مصالح بومی و استفاده از آنها در کنار دانش بومی ساخت و ساز، ظرفیت بالایی برای الگو قرار گرفتن اقامتگاه های بومگردی محسوب می شود.

. **سایت ستاره نگری آلاشت:** رصدخانه مزبور به عنوان یکی از جاذبه های نظاره طبیعت آسمان در نزدیکی این روستا واقع است. ارتفاع این رصدخانه از سطح دریا ۱۸۱۵ متر است. کل مجموعه رصدخانه حاضر بر بالای تپه ای به ارتفاع ۵۰ متر قرار گرفته که از ۳ طرف به پرتگاه و از طرف دیگر به دامنه کوه محصور شده است،

. **غار اسپهبد خورشید:** غار دستکند اسپهبد خورشید در ارتفاعات کوهستان البرز و در منطقه سواد کوه و در مسیر دسترسی به کوهی پرهیبت به نام خطیر کوه قرار دارد، طاق اسپهبد خورشید از طاق های معروف جهان به شمار می آید و در داخل آن قلعه، برج، آتشکده، آب انبار، حمام و تنور وجود دارد که به سبکی بسیار زیبا و با سنگ و ساروج ساخته شده و قدمت آنها به دوره ساسانیان برمی گردد. از نکات حیرت انگیز این غار ورودی آب به داخل غار است که از بالا ست روستای "کمر پشت" مسیر سنگی را به صورت جوی آب درآورده و آب را از داخل سنگ ها پس از طی مسافت زیاد آن را به داخل غار هدایت می کردند.

ج. ظرفیت‌های اجتماعی

به واسطه بافت اجتماعی قوی در روستای سنگده بسیاری از آداب و رسوم گذشته حفظ و محترم شمرده می‌شود، وجود روحیه مهمان‌نوازی در مردم روستا همانند سایر روستاهای مازندران سبب جذب بومگرد به عنوان مهمان روستا می‌شود. میزان بالای سطح آگاهی جامعه محلی سبب ایجاد مشارکت مردم و تحرک اجتماعی ساکنین بومی در اقدامات عمومی است و ارتباطات بالای اجتماعی بین اهالی امنیت را برای توسعه بومگردی به ارمغان می‌آورد، دیدن شیوه زندگی بومی مردم یک منطقه یکی از اهداف بومگردان است که این روستا به تنهایی و با این ظرفیت توان جذب و جلب اعتماد گردشگر را دارد.

علاوه بر اینها روستای سنگده امکانات رفاهی از جمله مرکز بهداشت و درمانگاه، بانک، باشگاه ورزشی، آشپزخانه مرکزی، آرایشگاه مردانه و زنانه، میوه فروشی، نانوايي و امکانات مربوط به برطرف کردن نیازهای روزانه را دارا می‌باشد.

د. ظرفیت‌های فرهنگی

سنگده دارای مردمی خونگرم و مهربان در مشارکت و اهل دورهمی و جشن و شادی هستند و این فرهنگ روستایی همچنان ماندگار بوده و ظرفیت احیای آداب و رسوم سنتی را ایجاد می‌کند. این روستا با مشارکت ده روستای دیگر از جمله درزی‌کلا، سودکلا، دادکلا و ولیک چال در همایشی تحت عنوان همایش بنافت سعی در زنده نگه داشتن فرهنگ بومی منطقه داشته و هر هفته با مشارکت هم سعی در برگزاری مراسمات محلی ۳ الی ۴ ساعته شامل بازی‌های محلی از جمله کشتی لوچو، رزین کا و ...، اجرای موسیقی زنده محلی و ایجاد بازارهای محلی دارند. با وجود این روحیه در اهالی می‌توان امید داشت که روستا پتانسیل احیای صنایع دستی و محصولات بومی و ظرفیت احیای پوشش محلی را در راستای مقاصد بومگردی دارا است.

ه. ظرفیت‌های پایداری اقتصادی

اقتصاد روستای سنگده در سال‌های گذشته علاوه بر کشاورزی و دامداری و زنبورداری، به طور عمده وابسته به صنایع چوب فریم بوده که بالای ۲۰۰۰ کارگر در آن فعالیت می‌کردند و در پی بهره‌برداری از چوب درختان جنگل، از آن در تولید صنایع چوبی نظیر میز و صندلی و تولید کاغذ استفاده می‌شد ولی برای حفاظت از جنگل و درختان، بهره‌برداری از چوب درختان به حداقل رسیده و درحال حاضر این کارخانه با حدود ۲۰۰ نفر گردانده می‌شود و این مساله اشتغال روستا را دچار مشکل کرده و نقش عمده‌ای در مهاجرت روستاییان به شهر داشته است. از این رو جذب گردشگر و بومگرد به منطقه باعث تحولی در اقتصاد مردم و درآمدزایی آنها از طریق اجاره اقامتگاه‌ها، فروش محصولات دامی به گردشگران و ارائه خدمات محلی به آنها، مشارکت به عنوان راهنمایان منطقه، توسعه گردشگری کشاورزی و بسیاری از خدمات دیگر می‌شود.

. **سایت کوهنوردی روستای سنگده:** قله خرونرو که با نام کوه نرو نیز شناخته می‌شود، از قله‌های نیمه‌جنگلی و صخره‌ای رشته‌کوه البرز شرقی است. با ارتفاع ۳۶۲۰ متر، این قله از قله‌های منحصربه‌فرد کشور به شمار می‌رود که صعود از آن، قله‌های کوهستانی آلپ

را در ذهن تداعی می‌کند. خرو در گویش محلی مردم منطقه به معنای چشمه پرآب و نرو به معنای چشمه کم‌آب است. برای صعود از خرو نرو از دو روستای سنگده (شهرستان ساری) و آریم (شهرستان سوادکوه) می‌توان اقدام کرد. کوهنوردی در این منطقه همراه با یخ‌نوردی و سنگ‌نوردی خواهد بود که خود سبب ایجاد هیجان در طبیعت‌گردان می‌شود. این سایت علاوه بر ظرفیت طبیعی می‌توان بخش اقتصادی را هم رونق دهد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مقاله حاضر با هدف یافتن و تدوین ظرفیت‌های بومگردی و امکان ایجاد و توسعه اقامتگاه‌های بومگردی روستای سنگده، یکی از روستاهای کوهپایه ای و بکر استان مازندران بوده و در پاسخ به سوال، در ابتدا شاخصه‌های صنعت بومگردی با مطالعه کتابخانه‌ای بررسی و جایگاه استان مازندران به صورت عام در آن دیده شده است، سپس با مشاهده میدانی نگارنده و گفتگوی غیر سازمان یافته با اهالی روستا، ظرفیت‌های مشترک توسعه بومگردی روستا با شاخصه‌های بومگردی مقایسه و در نهایت در قالب ظرفیت‌های جغرافیایی و طبیعی، کالبدی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بیان شد.

ردیف	زمینه‌ها	ظرفیت‌ها
۱	جغرافیایی و طبیعی	آب و هوای مطبوع، چشمه‌های معدنی نظیر چشمه حیدر زاده، رودخانه هفت لول، تار سربند، منطقه حفاظت شده ی بولا، ارتفاعات و کوهستان‌های پربرف، دره‌های سرسبز، سایت کوهنوردی، آبشارمرتفع اوبن، باغات و مراتع، تنوع گیاهی (درختان گیلان وحشی، زبان گنجشک، انواع مختلف افرا) و جانوری (خرس قهوه‌ای، پلنگ، گرگ، گراز وحشی، گوزن، بز وحشی)، ییلاق طبیعی، جنگل‌های راش، دشت سرسبز بندین، نزدیکی به دریاچه شورمست، جنگل ارفع ده، قله نروخرو.
۲	کالبدی	بافت روستایی بکر کوهپایه‌ای، ساختار بومی روستا در زمینه بافت و کالبد معماری، پتانسیل مطالعه معماری و مصالح بومی، شبکه ارتباطی و دسترسی نسبتاً مناسب به خدمات رفاهی، وجود زیرساخت‌های کالبدی مناسب بومگردی، دکل- های آنتن‌دهی و اینترنت مناسب، غار اسپهبد خورشید، سایت ستاره‌نگری آلاشت در نزدیکی روستا.
۳	اجتماعی	وجود و علاقه به حفظ آداب و رسوم گذشته، وجود روحیه مهمان‌نوازی در مردم روستا، سطح آگاهی جامعه محلی، مشارکت و تحرک اجتماعی ساکنین بومی، وجود امنیت به دلیل ارتباطات بالای اجتماعی، شیوه زندگی بومی، توان جلب اعتماد گردشگر.
۴	فرهنگی	ماندگاری فرهنگ روستایی، پتانسیل احیای صنایع دستی و محصولات بومی، ظرفیت احیای آداب و رسوم سنتی، ظرفیت احیای پوشش محلی، وجود بازارچه‌های محلی، مهمانی‌ها و برگزاری مراسمات هفتگی تحت عنوان همایش بنافت شامل بازی و موسیقی محلی با هدف حفظ آداب و رسوم روستایی و آشنایی نسل جدید با فرهنگ محلی.

۵	پایداری اقتصادی	ظرفیت ایجاد اشتغال و نیروی کار بومی، کشاورزی و پرورش دام (گردشگری کشاورزی)، ظرفیت اشتغال در زمینه صنایع دستی، انگیزه سکونت و اشتغال، وجود اراضی باارزش و حاصلخیز، بازار محلی (هفتگی) جهت فروش محصولات بومی، ظرفیت بروز مهاجرت معکوس.
---	-----------------	--

جدول ۲. ظرفیت‌های بومگردی روستای سنگده، منبع: نگارنده

در پایان؛ با وجود ظرفیت در زمینه‌های مختلف مورد هدف صنعت بومگردی در روستای سنگده، می‌توان این روستا را برای ایجاد و توسعه اقامتگاه‌های بومگردی مناسب دانست.

منابع

- اکرمی، غلامرضا و طاهری، نوید (۱۳۸۷). بهسازی بافت با ارزش روستای زیارت با الگوی گردشگری، فصلنامه آبادی، شماره ۵۹.
- بمانیان، محمدرضا و محمودی نژاد، هادی (۱۳۸۸). مبانی برنامه ریزی و توسعه گردشگری روستایی، انتشارات تخصصی معماری و شهرسازی، چاپ اول.
- حسینی، فاطمه (۱۳۹۶). چالش‌ها و فرصت‌های اقامتگاه‌های بومگردی در کشور، گزارش نشست تحقیقاتی در معاونت سیاسی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- سازمان میراث فرهنگی و گردشگری (۱۳۹۳). مشخصات و ضوابط ساخت، بهره برداری و درجه بندی اقامتگاه‌های بومگردی کشور.
- شفيعی، زاهد (۱۳۹۶). طرح جامع گردشگری حسن آباد، با تاکید بر بومگردی، شهرداری حسن آباد و دانشگاه هنر اصفهان.
- شفيعی، زاهد و ربانی، راضیه ، بومگردی و اقامتگاه‌های دوستدار طبیعت، تهران: مهکامه، ۱۳۹۷.
- نوبخت، محمدباقر و پیروز، الهام (۱۳۸۷). توسعه صنعت گردشگری ایران، موانع و راهکارها، تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.

- Dickinson, J., & Lumsdon, L. (2012). *Slow Travel and Tourism*, Earthscan Publication.
- Epler, W. (2002). *Ecotourism: principles, Practices & Policies for Sustainability*. UNEP (United Nations Enviroment Programme), Division of technology, industry and economics, Paris.
- Law, Alexandra, et. Al (2015). Transitioning slowness of conventional tourism., Dos Algarves. *A Multidisciplinary E-journal of cleaner production*, Indonesia.
- Lee, J., & Kim, Y. (2010). "Understanding how consumers view green hotel".

- Liu, Z., 2003, Sustainable Tourism Development: A Critique, *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 11, N. 6, PP. 459-475.
- Serra, G. (2007), *Ecotourism in the PALMYRA Desert, SYRIA A Feasibility Study*.
- Sweeting, L. Fenner, R.. (1999). A decision support model for the rehabilitation of “no-critical” sewers. *Journal of Water science and technology*, vol.39, N. 9, PP. 193_200
- Votsi, N. et. Al (2014). Natural quiet: An additional feature reflecting green tourism development in conservation areas of Greece, *Tourism Management Perspectives*, 11, pp 10-17.
- Whelan, C. (2011). *The benefits of ecotourism in biodiversity conservation*.